

บทที่ 3

มานุษยวิทยา

"มานุษยวิทยา" (Anthropology) เป็นสาขาวิชาหนึ่งในหมวดสังคมศาสตร์ ซึ่งจะศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์ กิจกรรม และวิถีการดำเนินชีวิตในสังคม สำหรับศัพท์ภาษาอังกฤษ "Anthropology" นั้น มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก ได้แก่ คำว่า "Anthropos" หมายถึง มนุษย์ และ "logos" หมายถึง วิชาความรู้ เมื่อนำความหมายทั้งสองคำมารวมกัน ก็จะหมายถึง วิชาที่ว่าด้วยเรื่องราวของมนุษย์

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่า มานุษยวิทยาเป็นวิชาที่ศึกษาตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ ที่มีเหตุมีผล ไม่เป็นไปอย่างเลื่อนลอย แต่เป็นการศึกษาที่จะหาความเป็นไปที่เป็นจริงของมนุษย์ในสังคมต่าง ๆ และก็จะนำเอาความเป็นจริงเหล่านั้นไปอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมอื่น ๆ อีก ซึ่งจะทำให้เกิดความกระจ่างในเรื่องลักษณะประจำของกลุ่ม

การดำเนินชีวิตสมัยใหม่เปิดโอกาสให้มนุษย์ต้องคบค้าสมาคมกับคนต่างสังคม มากยิ่งขึ้น ฉะนั้นจึงจำเป็นที่เราจะต้องศึกษาเรื่องราวของคนในสังคมนั้น เป็นต้นว่าในเรื่องภาษาพูด ขนบธรรมเนียมประเพณีของเขา เพื่อจะได้เข้าใจและสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมดังกล่าว ซึ่งรายละเอียดเหล่านี้ก็เป็นสาระของมานุษยวิทยาทั้งสิ้น

แม้ว่ามนุษย์จะเกิดมีอยู่ในโลกประมาณหนึ่งล้านปีมาแล้วก็ตาม แต่การศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์เพิ่งปรากฏหลักฐานเมื่อประมาณ 2,000 - 3,000 ปีก่อนมานี้เอง ซึ่งเป็นการศึกษาอย่างมีเหตุผลในแงุ่มุมที่เป็นวิทยาศาสตร์ ชาวกรีกเป็นชนชาติแรกที่ได้ทำการศึกษามนุษย์อย่างมีหลักเกณฑ์แบบวิทยาศาสตร์ และผู้ที่สมควรได้รับการยกย่องผู้หนึ่งก็คือ ฮีโรโดตัส (Herodotus) มีชีวิตอยู่ในช่วงปี 484 - 424 ก่อนคริสต์ศักราชซึ่งได้รับยกย่องในฐานะเป็นนักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียง ฮีโรโดตัสชอบเดินทางไปยังดินแดนต่าง ๆ และสังเกตพร้อมจดบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรมของชนเผ่าที่พบไว้เป็นหลักฐานศึกษาสืบต่อมา

พัฒนาการทางแนวความคิดสมัยใหม่เกี่ยวกับมนุษย์ได้เปลี่ยนแปลงไป จนเกิดเป็นทฤษฎีในทัศนะต่าง ๆ กัน เป็นการศึกษาชีวิตมนุษย์แบบวิทยาศาสตร์ หรือที่เรียกว่า Life Science ซึ่งรวมเอาวิชาชีววิทยาและมานุษยวิทยาไว้ด้วยกัน บุคคลที่นำกล่าวถึงได้แก่ ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) ผู้ซึ่งได้เขียนเกี่ยวกับเรื่องราวกำเนิดของสิ่งมีชีวิตชนิดต่าง ๆ ไว้ในหนังสือ The Origin of Species โดยเขาได้กล่าวถึง การเลือกสรรของธรรมชาติ (Natural Selection) และการที่สิ่งมีชีวิตที่แข็งแรงที่สุดมีความเหมาะสมที่จะอยู่รอด (Survival of the fittest) แนวความคิดดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดความสนใจแก่บรรดานักวิชาการต่าง ๆ ในสมัยนั้น โดยเฉพาะ และเกิดทัศนคติที่ว่า มนุษย์และสัตว์จะมีวิวัฒนาการทางชีวจากโครงสร้างทางร่างกายแบบง่าย ๆ แล้วซับซ้อนขึ้น จนกระทั่งมีรูปร่างหน้าตาแบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ความคิดเกี่ยวกับการกำเนิดของมนุษย์เช่นนี้แตกต่างไปจากคำสอนในศาสนาคริสต์ที่ว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างทุกสิ่งทุกอย่างในโลก (God is the creator of the world)

อีกท่านที่ควรกล่าวถึงก็คือเอ็ดเวิร์ด บี ไทเลอร์ (Edward B. Tylor) ซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็นนักมานุษยวิทยาคนแรกของอังกฤษ ผลงานที่มีชื่อเสียงของเขาได้แก่ ผลงานในปี ค.ศ. 1865 เรื่อง การวิจัยในประวัติศาสตร์ยุคต้นของมนุษยชาติ และพัฒนาการของอารยธรรม และผลงานในปี ค.ศ. 1871 เรื่องวัฒนธรรมในยุคดั้งเดิม (Primitive Culture) ซึ่งไทเลอร์ได้ให้ความสนใจมุ่งไปที่ศาสนา เขาเชื่อว่า การที่มนุษย์นับถือในลัทธิวิญญาณ (Animism) สิ่งสถิตยอยู่ในที่ต่าง ๆ นั้น เป็นจุดเริ่มต้นที่ก่อให้เกิดศาสนาต่าง ๆ ในภายหลัง ความคิดอีกประการของไทเลอร์ก็คือ มนุษยชาติจะเริ่มต้นจากสภาพหยาบกระด้างแล้วจะพัฒนาไปสู่ความละเอียดอ่อน คือจะมีการพัฒนาจากยุคแห่งความป่าเถื่อน (Savagery) ไปสู่สภาพที่เป็นอารยธรรม (Civilization) แต่การพัฒนาไปสู่ความก้าวหน้าของมนุษยชาติกลุ่มต่าง ๆ นั้น ก็อาศัยระยะเวลาไม่เท่ากัน

ในยุคหลังของไทเลอร์ประมาณปลายศตวรรษที่ 19 ได้มีข้อสงสัยเกิดขึ้นในหมู่นักวิชาการบางคนว่า มนุษย์ในทุกสังคมจะมีทิศทางไปสู่ความก้าวหน้าเสมอไปหรือไม่ น่าจะหันมาสนใจในประเด็นที่เกี่ยวกับการขยายตัวของวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อนแยกย่อยออกไปจากสังคมหนึ่งไปยังสังคมหนึ่ง ซึ่งนำไปสู่ความคิดที่เปรียบเทียบประวัติศาสตร์ของมนุษย์หรือวัฒน-

ธรรมกับต้นไม้โดยให้ภาพว่าเป็น "ต้นไม้แห่งวัฒนธรรม" ซึ่งจะแตกกิ่งก้านสาขาออกไปอย่างสลับซับซ้อน และวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อนนั้นเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะของวัฒนธรรมนั้น ๆ

สาขาวิชามานุษยวิทยา

นักมานุษยวิทยานิยมแบ่งการศึกษาเนื้อหาของวิชานี้ออกเป็น 2 สาขาด้วยกัน

คือ

1. มานุษยวิทยากายภาพ (Physical Anthropology)
2. มานุษยวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Anthropology)

มานุษยวิทยากายภาพ

มานุษยวิทยากายภาพเน้นการศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการทางด้านชีวและโครงสร้างหน้าที่ของร่างกายมนุษย์ ลักษณะทางธรรมชาติของความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ของมนุษย์ การถ่ายทอดทางพันธุกรรม ศึกษาถึงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ทางธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อร่างกายมนุษย์และการดำรงชีวิตของมนุษย์ นักมานุษยวิทยากายภาพสนใจศึกษาต้นกำเนิดและวิวัฒนาการ ลักษณะทางกายของมนุษย์รวมทั้งศึกษาความแตกต่างกันของรูปแบบทางกายภาพ เป็นต้นว่า ศึกษาความแตกต่างของมนุษย์ในทวีปยุโรปและเอเชีย รวมทั้งพยายามศึกษาหาคำอธิบายว่ามนุษย์ในรูปแบบปัจจุบัน ซึ่งแตกต่างกันนั้นมีความเป็นมาอย่างไร และโดยลักษณะการศึกษาดังกล่าว มานุษยวิทยากายภาพได้รับการพิจารณาให้จัดอยู่ในกลุ่มของวิชาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Natural Science)

นักมานุษยวิทยาที่สนใจศึกษาต้นกำเนิดและวิวัฒนาการของมนุษย์ เรียกว่า นักโบราณคดีวิทยา (Paleoanthropologists) เขาจะศึกษาซากของมนุษย์ที่สูญพันธุ์ไปแล้วรวมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ซึ่งสูญสิ้นพันธุ์ ส่วนพวกที่ศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มไพรเมท (Primates) ที่เรียกว่า นักไพรเมทวิทยา (Primatologists) จะศึกษาหาความสัมพันธ์ทางกายภาพระหว่างกลุ่มไพรเมทต่าง ๆ

ส่วนนักมานุษยวิทยาอีกกลุ่มหนึ่ง เรียกว่า นักมานุษยวิทยากายภาพประยุกต์ สนใจศึกษาเกี่ยวกับกายภาพและสรีรวิทยาของมนุษย์ แล้วนำความรู้เหล่านั้นมาประกอบเป็นความรู้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ ต่อไป เช่น เป็นข้อมูลสำหรับการประดิษฐ์เครื่องใช้ให้เหมาะสม เป็นต้นว่า แก้วอ็อกซ์ของนักบินอวกาศ ชุดนักบินอวกาศ ชุดโต๊ะทำงานในสำนักงาน ฯลฯ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความสะดวกสบายในการใช้สอยและเหมาะกับอิริยาบถต่าง ๆ ของมนุษย์ นอกจากนั้นยังอาจนำการประยุกต์ไปใช้ในด้านสาธารณสุขเพื่อเผยแพร่ความก้าวหน้าด้านนี้ไปสู่บริเวณที่ด้อยพัฒนา เช่น การเข้าไปศึกษาในสังคมชาวเขา นักมานุษยวิทยาก็จะได้เข้าใจในชีวิตความเป็นอยู่ ก็จะเป็นประโยชน์กับกลุ่มสาธารณสุขที่จะวางโครงการและวิธีการที่จะเข้าถึงและให้ชาวบ้านยอมรับในวิธีการรักษาแบบใหม่

มานุษยวิทยาวัฒนธรรม

มานุษยวิทยาวัฒนธรรม สนใจศึกษาถึงแนวทางหรือวิธีการของมนุษย์ เพื่อดำรงชีวิตอยู่ในสังคมตามพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของโลก ทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกันในด้าน ค่านิยม ทัศนคติ รูปแบบของการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ยังศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับการรวมกลุ่มของมนุษย์ ขนบธรรมเนียมประเพณี การเรียนรู้และการหล่อหลอมทางสังคมและวัฒนธรรม สำหรับคำว่า มานุษยวิทยาวัฒนธรรม อาจจะใช้คำว่า มานุษยวิทยาสังคมในบางที่ โดยเฉพาะในยุโรปจะใช้ มานุษยวิทยาสังคม ส่วนในสหรัฐอเมริกาจะใช้ มานุษยวิทยาวัฒนธรรม

โดยสรุป มานุษยวิทยาวัฒนธรรมหรือมานุษยวิทยาสังคม จะศึกษาถึงสภาวะของสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์ในส่วนต่าง ๆ ของโลก รวมทั้งการเปลี่ยนแปลง การแพร่หลายทางวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง

วัฒนธรรมเป็นสาระสำคัญในการศึกษาด้านมานุษยวิทยาวัฒนธรรม รวมทั้งการศึกษาด้านวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ เพราะวัฒนธรรมเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องสลับซับซ้อน การศึกษาที่จะกระทำได้ก็คือ พยายามสังเกตพฤติกรรมของคนในสังคมแล้วบันทึกเรื่องราวทั้งหมดไว้ แล้วนำมาสร้างเป็นกฎเกณฑ์หรือทฤษฎีไว้อธิบาย ความรู้ทางมานุษยวิทยา

จึงไม่จำกัดอยู่แต่ความเป็นไปในปัจจุบัน แต่จะเชื่อมโยงความเข้าใจมาสู่ความเป็นไปในปัจจุบัน และยังสามารถทำนายเรื่องราวในอนาคตของมนุษยชาติได้ด้วย

มานุษยวิทยาวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับศาสตร์สาขาอื่น ๆ เช่น สัมพันธ์กับการเมือง ก็เป็นสาขามานุษยวิทยาเชิงการเมือง (Political Anthropology) สัมพันธ์กับเศรษฐศาสตร์ ก็เป็นสาขามานุษยวิทยาเชิงเศรษฐกิจ (Economic Anthropology) สัมพันธ์กับภาษาก็จะเป็นมานุษยวิทยาเชิงภาษาศาสตร์ (Linguistic Anthropology) สัมพันธ์กับจิตวิทยา ก็จะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ (Culture and Personality) หรืออาจเรียกว่าเป็นมานุษยวิทยาเชิงจิตวิทยา โดยให้ความสนใจเกี่ยวกับพัฒนาการของเด็ก การอบรมเลี้ยงดูเด็กที่แตกต่างกันไปในแต่ละสังคม ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดมีลักษณะประจำชาติ การศึกษาเกี่ยวกับลักษณะประจำชาติของชนชาติต่าง ๆ จะช่วยให้เราเกิดความเข้าใจในพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์แต่ละสังคมได้ดีขึ้น

มานุษยวิทยาวัฒนธรรมกับจิตวิทยา

มานุษยวิทยาและจิตวิทยา ต่างเป็นวิชาที่ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ในแง่มุมต่าง ๆ มานุษยวิทยาศึกษาถึงมนุษย์ในระดับกลุ่มวัฒนธรรมย่อย ๆ จนถึงกลุ่มระดับชาติ เป็นการศึกษาพฤติกรรม และวิธีการปฏิบัติที่เป็นลักษณะประจำของกลุ่มนั้น เพื่อเป็นแนวทางหารูปแบบของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผลต่อพฤติกรรมของกลุ่มนั้น เป็นต้นว่า แบบแผนของระบบความเชื่อในศาสนา พิธีกรรมตลอดจนถึงกระบวนการอบรมเลี้ยงดูสมาชิกของสังคมซึ่งจะเป็นผู้สืบต่อมรดกทางวัฒนธรรมและสังคมต่อไป รวมทั้งศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมกับบุคลิกภาพ

จิตวิทยาเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งซึ่งศึกษาถึงพฤติกรรม การปรับตัวของสิ่งมีชีวิตให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ รวมทั้งศึกษาพฤติกรรมของบุคคลและกลุ่มในระดับอายุต่างกัน และปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม

ฉะนั้นทั้งมานุษยวิทยาและจิตวิทยาต่างก็ศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ แต่จิตวิทยาจะศึกษาดั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลในเรื่องของสติปัญญา อารมณ์ การพัฒนาการซึ่งรวมเป็นบุคลิกภาพของบุคคลนั้น ส่วนมานุษยวิทยาศึกษาความเป็นเครือญาติ เผ่าพันธุ์ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของระบบสถาบันและค่านิยมในวัฒนธรรมต่าง ๆ สำหรับเรื่องบุคลิกภาพในทัศนะของมานุษยวิทยา นั้นเห็นว่า บุคลิกภาพคือการจัดระเบียบเกี่ยวกับอารมณ์ ทัศนคติ แบบแผนของความคิด ตลอดจนพฤติกรรมที่แสดงออกมาภายนอก การจัดระเบียบดังกล่าวเป็นการดำเนินการที่ต่อเนื่อง ซึ่งส่วนสำคัญได้มาจากรูปแบบของชีวิต บุคลิกภาพของบุคคลจะเป็นอย่างไรย่อมได้รับการถ่ายทอดมาจากสภาพแวดล้อม จากพ่อแม่ จากผู้ใกล้ชิดอื่น ๆ และจากสังคมที่บุคคลเป็นสมาชิกอยู่ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นผลมาจากวัฒนธรรมนั่นเอง

มานุษยวิทยากับจิตวิทยาสังคม

จิตวิทยาสังคมเป็นสาขาวิชาที่ใหม่กว่าจิตวิทยา แต่ก็ยอมรับกันว่าเป็นสาขาวิชาทางจิตวิทยาสาขาหนึ่งที่มุ่งศึกษาถึงพฤติกรรมของบุคคล อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัจจัยต่าง ๆ ทางสังคม ช่วยให้เข้าใจถึงความแตกต่างของพฤติกรรมและความคิดของคนในสถานะที่อยู่คนเดียวและเข้าร่วมกลุ่มกับผู้อื่น การปรับตัวหรือการตอบสนองต่ออิทธิพลทางสังคม

อิทธิพลทางสังคม หมายถึงแรงผลักดัน ที่ทำให้บุคคลต้องยอมงดเว้นสิ่งที่ตนพึงพอใจ หรือบางกรณีก็เป็นแรงผลักดันที่ทำให้เขาต้องทำในสิ่งที่ไม่อยากทำเพื่อแลกเปลี่ยนกับสิ่งตอบแทนหรือรางวัลทางสังคม ซึ่งไม่จำเป็นต้องมาจากคนที่เหนือกว่าเสมอไป แต่ขึ้นอยู่กับว่าต่างฝ่ายมีอะไรจะแลกเปลี่ยนกันได้ และมีอะไรสำคัญสำหรับเขา เช่น เด็กทารก จะมีอิทธิพลเหนือพ่อแม่ ทำให้พ่อแม่เปลี่ยนพฤติกรรมไปได้ หรืออาจจะเกิดกับผู้ที่ไม่ได้ตั้งใจจะให้เกิด แต่เมื่อมีการเลียนแบบก็เกิดอิทธิพลทางสังคมได้ เช่น การเลียนแบบดารารายานนท์ เป็นต้น

ทฤษฎีของพฤติกรรมทางสังคม อธิบายแนวคิดสำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรกบุคคลจะเป็นเช่นไรเป็นผลของประสบการณ์การเรียนรู้จากอดีต ซึ่งเป็นลักษณะการศึกษาของจิตวิทยา และประการที่สองเน้นที่สถานการณ์หรือสภาพแวดล้อมของบุคคลที่เปลี่ยนแปลงไป

ตามลักษณะโครงสร้างทางสังคมและความคาดหวังของคนอื่น บุคคลนั้นจะประพฤติคล้ายตามคนอื่นและสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม

พฤติกรรมของมนุษย์ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้จากการมีการกระทำต่อกัน ระหว่างตนกับผู้อื่น เป็นส่วนสร้างลักษณะพฤติกรรม ซึ่งก็เป็นบุคลิกภาพ ทำให้แต่ละคนมีลักษณะเฉพาะของตัวเอง และประสบการณ์การเรียนรู้ในอดีตก็มีผลต่อลักษณะเฉพาะในการสนองตอบซึ่งมีผลต่อการกระทำในปัจจุบันด้วย

โดยสรุปการศึกษาเกี่ยวกับบุคลิกภาพของนักมานุษยวิทยาจึงมีความใกล้ชิดกับจิตวิทยาและจิตวิทยาสังคม นักมานุษยวิทยากลุ่มหนึ่ง ให้ความสนใจศึกษาในด้านจิตวิทยาและบุคลิกภาพ ซึ่งได้ให้ความสำคัญแก่นมนุษย์แต่ละคนมากเป็นพิเศษ เพราะถือว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมา ถ้าหากเราให้การศึกษาแต่เฉพาะวัฒนธรรมโดยมองข้ามความสำคัญของมนุษย์แต่ละคน (หรือแต่ละกลุ่ม) ก็อาจจะไม่สมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้จึงได้มีการพยายามส่งเสริมให้รวมเอาจิตวิทยาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทางมานุษยวิทยา ด้วยการเสนอแนวคิดทางด้านจิตวิทยาที่แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องในการศึกษาวัฒนธรรม ซึ่งชี้ให้เห็นว่าบุคลิกภาพและวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

การศึกษามานุษยวิทยาเชิงจิตวิทยา มีลักษณะและวิธีการต่าง ๆ คล้ายกับจิตวิทยาสังคมมาก ซึ่งจะเห็นว่าจิตวิทยามีส่วนช่วยในการศึกษาของมานุษยวิทยาและขณะเดียวกันผลของการศึกษามานุษยวิทยาก็มีประโยชน์ต่อจิตวิทยาด้วยเช่นกัน เพราะการศึกษาของมานุษยวิทยาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของมนุษย์ในระดับกลุ่ม ระดับชาติ ตลอดจนลักษณะเฉพาะตัวของวัฒนธรรม รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในสังคมนั้น ๆ เป็นความต้องการของนักจิตวิทยาสังคม เพื่อใช้อธิบายพฤติกรรมของคนได้